

Марія Чижмарова

Пряшівський університет

ВИЩІ УКРАЇНОЗНАВЧІ СТУДІЇ В СЛОВАЧЧИНІ ¹

Словаччина – багатонаціональна держава, у якій за офіційними даними, крім словаків, проживають представники 13 національних меншин, з яких найчисленніші угорська, ромська, чеська, русинська, українська, німецька, польська, хорватська, сербська, російська, єврейська, моравська, болгарська.

Згідно з останнім переписом населення Словаччини, проведеним у 2011 році, з понад п'яти мільйонів громадян держави найчисленнішими є словаки – представники титульної нації (80,7%), угорці складають 8,5%, а роми 2% населення республіки. За даними Статистичного управління Словацької Республіки, за минулі десять років зростає кількість громадян ромської, русинської, моравської та польської національностей, а зменшилась словацької, угорської, чеської, української та німецької національностей.

До української національної меншини зголосилося 7430 громадян (до русинської – 33 482). Десять років тому, у 2001 році, в Словаччині було 10 814 українців та 24 201 русинів, у 1991 – 13 281 українців, 17 197 русинів [37]. З наведеного бачимо, що українців в країні з кожним роком стає менше і менше. В анкетах перепису, крім питання про національність, було ще питання про рідну мову. Рідною українську мову в 2011 році вважають 5 689 осіб, а русинську мову – 55 469, у 2001 році – 7 879 осіб українську та 54 907 русинську.

Українці в Словацькій Республіці мають свої багаті традиції, історію, самобутню культуру та мову, осередком збереження яких є школа. У школах забезпечено права національних меншин здобувати

---

¹ Ця стаття була написана у рамках реалізації проекту модернізації та розширення лінгвокультурологічного і перекладацького центру бази оперативної програми досліджень і розвитку, що фінансується Європейським фондом регіонального розвитку.

Tento príspevok bol vytvorený realizáciou projektu *Dovybavenie a rozšírenie lingvokulturologického a prekladateľsko-tlmočnického centra*, na základe podpory operačného programu Výskum a vývoj financovaného z Európskeho fondu regionálneho rozvoja.

освіту рідною мовою. Так, вчителів для шкіл з угорською мовою навчання готують в Університеті Св. Константина-Кирила в Нітрі та в Братиславському університеті імені Я.-А. Коменського, а вчителів-словесників для шкіл з українською мовою навчання – у Пряшівському університеті (ПУ) на кафедрі україністики філософського факультету, єдиній україністичній кафедрі в усій Словаччині. Певний час україністику викладали в Університеті Матея Бели в Банській Бистриці.

З 2010 року при філософському факультеті ПУ функціонує Центр україністики, основним завданням якого є проведення досліджень у галузі українського мовознавства та літературознавства, зокрема вивчення українських діалектів Східної Словаччини, укладання діалектного словника, а також дослідження української літератури та культури на теренах Східної Словаччини.

Кафедра україністики Пряшівського університету (до 1997 р. Кошицького університету ім. П.-Й. Шафарика) від 1953 року готує кваліфікованих учителів-словесників для основних і середніх шкіл з вивченням української мови. Нині кафедра забезпечує підготовку фахівців за освітньо-кваліфікаційними рівнями бакалавр, магістр, а також курс докторантської підготовки (PhD), тривалість підготовки яких – три, два та чотири роки відповідно. Кафедра готує фахівців найвищої кваліфікації за двома напрямками підготовки – викладач та перекладач. Щоб забезпечити якісну підготовку фахівців, розроблено навчальні програми та плани, які постійно оновлюються, кожний 4-ий рік усі освітньо-кваліфікаційні програми проходять державну акредитацію. Профільюючими на кафедрі україністики залишаються мовознавчі та літературознавчі дисципліни. До профільюючих дисциплін належать: сучасна українська літературна мова та українська література, які вивчаються у тісному зв'язку з діалектологією, історичною граматику, теорією літератури, історією української культури. У програмі літературознавчих дисциплін важливе місце займає проблематика української літератури Закарпаття й Східної Словаччини, а також література для дітей і молоді. Особливе місце в системі мовознавчих дисциплін посідають практичні заняття з української мови на бакалаврському ступені навчання (1 – 3 курсах), спрямовані на практичне оволодіння нормами літературної мови та застосування теоретичних знань на практиці. Складовою частиною навчання є педагогічна практика студентів, яку вони проходять в основних і середніх школах з українською мовою навчання, перш за все в базовій Об'єднаній школі імені Т. Шевченка в Пряшеві. Йдеться про пасивну

практику на 1 курсі магістерського навчання і активну практику на 2 курсі, з тривалістю від чотирьох (на 1 курсі) до 8 тижнів (на 2 курсі).

Студенти кафедри здобувають знання з двох спеціальностей: української мови в комбінації з іншими дисциплінами, насамперед із словацькою або російською, англійською, німецькою, французькою та іспанською мовами, з історією, філософією, етикою, естетикою. Завершується це навчання захистом підсумкової кваліфікаційної роботи і державним екзаменом, на підставі яких випускники здобувають звання магістра.

В рамках учительської навчальної програми читають, крім іншого, такі дисципліни:

- Вступ до мовознавства
- Вступ до літературознавства
- Сучасна українська літературна мова: фонетика, лексикологія, морфологія, синтаксис, стилістика
- Лекторські вправи
- Теорія літератури
- Давня українська література
- Новітня українська література
- Українська література Закарпаття та Східної Словаччини
- Історія та культура України

У програмі бакалаврського трирічного навчання кафедра приділяє особливу увагу практичному оволодінню сучасною українською літературною мовою. З цією метою майже щороку студенти-українці мають можливість певний час навчатися у ВНЗ України. До 1989 року це відбувалось влітку у рамках т. зв. безвалютного обміну із студентами Ужгородського державного університету, під час якого наші студенти протягом трьох тижнів відвідували лекції в університеті, знайомились із життям українських студентів і здійснювали краєзнавчі екскурсії по містах України. Від 1994 року студенти-українці мають можливість щороку протягом одного місяця – одного року навчатися на факультеті української філології Національного педагогічного університету ім. Михайла Драгоманова в Києві за рахунок стипендії Міністерства шкільництва Словацької Республіки.

У підготовці студентів кафедра співпрацює з університетами Словаччини та України, передусім з Ужгородським національним університетом, Львівським університетом імені І. Франка та

Національним педагогічним університетом імені М. Драгоманова у Києві.

Щороку на кафедрі української мови і літератури навчається у середньому до десяти студентів, але були роки, коли кількість студентів на кафедрі досягала двадцяти. Здебільшого українську мову в комбінації з іншими дисциплінами на кафедрі вивчали випускники середніх шкіл з українською мовою навчання або з вивченням української мови Східної Словаччини. Зараз інтерес до вивчення української мови виявляють також випускники шкіл зі словацькою мовою викладання. З цією метою актуальним завданням кафедри стала підготовка посібників [35] та розробка методичного забезпечення для вивчення української мови як чужої.

Окрім навчання, студенти кафедри займаються науково-дослідною діяльністю в галузі сучасного мовознавства та літературознавства, беруть активну участь у змаганнях, студентських наукових конкурсах. На основі власних досліджень було написано десятки семінарських, курсових і дипломних робіт.

У навчальному процесі як викладачі, так і студенти використовують в основному українські підручники, придбані в Україні власним коштом. Університетська бібліотека одержує (передплачує) центральні українські журнали «Дивослово», «Слово і час» і газету «Літературна Україна». Відсутність і нестачу навчальної літератури кафедра намагається компенсувати шляхом створення т. зв. скрипт, укладених викладачами кафедри. Крім навчальних посібників для студентів, викладачі кафедри беруть активну участь в укладанні підручників, методичних посібників, робочих зошитів з української мови і літератури для учнів основних і середніх шкіл з українською мовою навчання та з вивченням української мови.

На кафедрі проводиться і велика наукова праця, свідченням чого є видання за останнє десятиріччя таких монографій: «*O ukrajinskej a slovenskej frazeológii. Komparatistický náčrt*» (2002) [30], «*Nominačné modely v botanickom názvosloví*» (2008) [33] Марії Чижмарової; «*Vybrané kapitoly z ukrajinskej literatúry. Literatúra Rusínov-Ukrajincov od 19. Storočia*» (2009) [3] Любиці Баботи, «*Zoologická lexika nářečia Rusínov-Ukrajincov východného Slovenska*» Любомири Миллої [17]. Серед інших наукових праць словацьких українців слід згадати монографії Юрія Бачі [4], Миколи Дуйчака [11], Мирослава Соплиги [24], Надії Вархол [5] та інших. У 2002 році вийшла публікація Миколи Мушинки «*Голоси предків*» [18], у якій надруковано тексти 98 народних пісень та

14 народних розповідок, записаних у 1929 році у Празі, а в 1935 році в Ужгороді Іваном Панькевичем. У 2010 році Сергій Макара та Михайло Роман видали «Словник українських письменників Словаччини» [16] а в 2011 році вийшла у перекладі Любомира Белея монографія Мирослава Сополиги «Українці Словаччини: матеріальні вияви народної культури та мистецтва» [25]. У випуску серії збірників перекладів «Між Карпатами і Татрами» представлена творчість закарпатських поетів у перекладі їхніх творів на словацьку мову, здійсненому Валерією Юричковою, викладачем кафедри україністики.

Зузана Ганудель у 2001 році видає 3-й том «Лінгвістичного атласу українських говорів Східної Словаччини. Назви будівництва і транспорту» [8], а в 2010 році – 4-й том наведеного атласу – «Анатомічна та експресивна лексика» [9].

Члени кафедри створюють підручники з мови і літератури для українських шкіл, які відповідають сучасним вимогам основних і середніх шкіл та вищих навчальних закладів Словаччини. З виданих за останні десять років підручників можна назвати такі: «Хрестоматія з української літератури для 2 класу гімназій» (2001) [2], «Українська мова для 1 класу гімназій та середніх фахових шкіл» (2001) [29], «Контрастивна лексикологія для перекладачів» (2010) [13], «Фаховий переклад на практиці» (2011) [14], «Українська мова для Словаків» (2011) [35] та «Словацько-український розмовник» (2012) [36]. Побачили світ підручники для студентів університетів Зузани Ганудель «Praktické cvičenia z ukrajinského jazyka. Morfológia» [7], Миколи Штеця «Staroslovienčina a cirkevná slovančina» [26], «Cirkevná slovančina v 21. Storočí» [27], Юрія Кундрата «Курс історії української культури (IX – початок XXI ст.)» [12].

З підручниками виходять і перекладні двомовні словники: «Українсько-словацький фразеологічний словник» (2002) [31], «Українсько-словацький словник для основних і середніх шкіл» (2003) [32], а у 2010 році його доповнено і перевидано [34].

Словацькі україністи, крім видавничої діяльності та її презентації, проводять бесіди, організують наукові семінари та міжнародні конференції, присвячені знаменним річницям науковців, у першу чергу прямишівських, та культурно-громадським суспільним подіям: «Словацько-українським взаємини в області національних меншин» [21], «Словацько-українським взаємини в області мови, літератури, історії та культури» (2002) [22], «Орестові Зілинському та карпатознавству» (2003), «200 річниці Олександра Духновича»

(2003) [1], визначному представникові релігійного та культурно-суспільного життя Олександрові Анатолію Кралицькому та його добі (2004), «Актуальним проблемам дослідження народної культури Русинів-Українців Словаччини» (2004), «Східнославацьким сакральним пам'яткам на словацько-польсько-українському прикордонні» (2009), «20 річниця організування Струн серця Ірини Невицької»[10] та ін.

Викладачі кафедри україністики беруть активну участь у реалізації міжнародних наукових проєктів (наприклад, *Dovybavenie a rozšírenie lingvokulturologického a prekladateľsko-tlmočnického centra*), які координують та фінансують відповідні інституції ЄС. Це дозволяє ширше та активніше презентувати україністичні дослідження в європейському масштабі.

З нагоди 50-ї річниці існування кафедри україністики було видано ювілейний збірник з роботами про історію кафедри, розвиток мовознавства та літературознавства на кафедрі та фольклористику [20]. У 2005 році Микола Неврлий та Михайло Роман опублікували бібліографічний покажчик праць словацьких україністів за 2000 – 2005 роки [19]. У 2009 році кафедра видала збірник наукових праць «Україністика у слов'янському контексті на початку нового тисячоліття» [28], присвячений ювілею Зузани Ганудель, діалектологу, педагогу, громадсько-культурному діячеві. У збірнику друкуються науковці Словаччини, Чеської Республіки, Польщі, України та Білорусі.

До 90-річчя від дня народження Василя Латти, мовознавця та педагога, на філософському факультеті Пряшівського університету 12 – 14 вересня 2011 року було проведено представницьку міжнародну наукову конференцію «Словацько-українські відносини в області мови, літератури та культури» [23]. Прикметно, що в 1991 році було видано «Атлас українських говорів Східної Словаччини» [15] Василя Латти, який підготували до друку Зузана Ганудель, Івор Ріпка та Мирослав Сополига.

Викладачі кафедри україністики Пряшівського університету намагаються не залишатися осторонь важливих культурно-історичних чи спортивних подій, які мають велике значення для громадян як Словаччини, так і України. Прикладом такої діяльності є укладання словацько-українського розмовника до Євро-2012 [36]. Наскільки нам відомо, ніде більше таких розмовників не підготовано. Вважаємо, що така діяльність, окрім іншого, сприяє добросусідським словацько-українським зв'язкам.

Україністичні мовознавчі, літературознавчі, фольклористичні, історичні та інші дослідження були публіковані в багатьох наукових конференційних та неконференційних збірниках, а також фахових часописах у Словаччині та за кордоном. Тут слід згадати насамперед Науковий збірник Музею української культури у Свиднику та Наукові записки. Активно працює Асоціація українців Словаччини під керівництвом Миколи Мушинки, заснована 15 лютого 1990 р. в Пряшеві.

Кафедра україністики за свою майже 60-річну історію досягла значних успіхів, її діяльність сприяє збереженню етнічної ідентичності українства, збереженню української культури, мови, релігії, звичаїв, національної свідомості та формуванню нового покоління української інтелігенції. Вона має відносно сприятливі передумови для свого існування, лиш аби було кого навчати, аби інтерес до вивчення української мови, літератури та культури зростав. Багато буде залежати і від економічної та політичної ситуації в Україні, а особливо від вирішення тут мовного питання, бо і від того залежить інтерес до української мови та культури в Словаччині.

1. Alexander Duchnovič a naša súčasnosť. Vedecký zborník Múzea ukrajinsko-rusínskej kultúry vo Svidníku. 23. Mušinka, Mikuláš – Sopoliga, Miroslav (Ed.). Bratislava: vydavateľstvo Veda, 2005. 274 s.
2. Бабота Любиця. Хрестоматія з української літератури для 2 класу гімназій та середніх фахових шкіл / Любиця Бабота, Марія Белей. – Пряшів: Ехсо, 2001. – 248 с.
3. Babotová, Ľubica. Vybrané kapitoly z ukrajinskej literatúry. Literatúra Rusínov-Ukrajincov od 19. storočia. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2009. 151 s.
4. Бача Юрій. З історії української літератури Закарпаття та Чехо-Словаччини / Юрій Бача. – Пряшів : Філософський факультет Пряшівського університету у Пряшеві, 1988. – 277 с.
5. Вархол Надія. Рослини в народних повір'ях русинів-українців Пряшівщини / надія Вархол. – Пряшів: Ехсо, 2002. 152 с.
6. Východokresťanské sakrálne pamiatky v slovensko-poľsko-ukrajinskom pohraničí. In: Vedecký zborník Múzea ukrajinskej kultúry vo Svidníku. 25. Sopoliga, Miroslav (Ed.). Svidník: SNM – Múzeum ukrajinskej kultúry, 2010. 464 s.

7. Hanudeľová, Zuzana: Praktické cvičenia z ukrajinského jazyka. Morfológia. 1. vyd. Banská Bystrica: Filologická fakulta Univerzity Mateja Bela, 1999. 248 s.
8. Ганудель Зузана. Лінгвістичний атлас українських говорів Східної Словаччини. III. Назви будівництва та транспорту / Зузана Ганудель. – Пряшів: Ехсо, 2001. – 215 с.
9. Ганудель Зузана. Лінгвістичний атлас українських говорів Східної Словаччини. IV. Анатомічна та експресивна лексика / Зузана Ганудель. – Пряшів: Союз Русинів-Українців Словацької Республіки, 2010. – 148 с.
10. Ганудель Зузана. Струни серця Ірини Невицької / Зузана Ганудель, Ганна Чаварга, Єва Олеар : Пряшів: Союз русинів-українців Словацької Республіки, 2010. 86 с. + додаток.
11. Дуйчак Микола. Антропонімія Пряшівщини / Микола Дуйчак. – Пряшів: Privatpress, 2003. – 352 с.
12. Задорожний Володимир. Курс історії української культури (IX – початок XXI st.) / Володимир Задорожний, Юрій Кундрат : Ужгород : Гражда, 2009. – 432 с.
13. Kredátusová, Jarmila – Opalková, Jarmila: Kontrastívna lexicológia pre prekladateľov (rusistov a ukrajínistov). Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2010. 157 s.
14. Kredátusová, Jarmila: Odborný preklad v praxi. Učebnica s cvičeniami pre ukrajínistov. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2011. 172 s.
15. Latta, Vasil': Atlas ukrajinských nářečí východného Slovenska. Hanudeľová, Zuzana – Ripka, Ivor – Sopoliga, Miroslav (Ed.). Prešov: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, oddelenie ukrajinskej literatúry, 1991. 556 s.
16. Makara, Sergej – Roman, Michal: Slovník ukrajinských spisovateľov. Banská Bystrica: Partner, 2010. 136 s.
17. Millá, Ľubomíra – Millý, Miron: Zoologická lexika nářečia Rusínov-Ukrajincov východného Slovenska. Prešov: Filozofická fakulta PU, 2012. 154 s.
18. Mušinka, Mikuláš: Hlasy predkov. Zvukové záznamy folklóru Zakarpatska z archívu Ivana Paňkevyča (1929, 1935). Prešov: Centrum antropologických výskumov a občianske združenie Diva, 2002. 256 s.
19. Неврлий Микола. Словацька україністика в 2000–2005 роках / Микола Неврилий, Михайло Роман // Дукля, 2006. – № 2. – С. 33–39.

20. 50 rokov Katedry ukrajinského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity 1953 – 2003. Kredátusová, J. – Kundrát, J. (Ed.). Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2005. 166 s.
21. Slovensko-ukrajinské vzťahy v oblasti národnostných menšín. Zborník materiálov z vedeckej konferencie K otázkam jazyka, vzdelávania a kultúry ukrajinskej národnostnej menšiny na Slovensku a slovenskej národnostnej menšiny žijúcej na Ukrajine. Juraj Kundrát (Ed.). Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 1999. 152 s.
22. Slovensko-ukrajinské vzťahy v oblasti jazyka, literatúry, histórie a kultúry. Babotová, Ľubica – Kredátusová, Jarmila (Ed.). Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2003. 406 s.
23. Slovensko-ukrajinské vzťahy v oblasti jazyka, literatúry a kultúry. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Slovensko-ukrajinské vzťahy v oblasti jazyka, literatúry a kultúry. Kredátusová, Jarmila (Ed.). Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta 2012. 478 s.
24. Sopoliga, Miroslav: Ukrajinci Slovenska. Etnokultúrne tradície z aspektu osídlenia, ľudovej architektúry a bývania. Dunajská Streda: Fórum inštitút – Spoločenskovedný ústav. Výskumné centrum európskej etnológie, 2002. 176 s.; Tradície hmotnej kultúry Ukrajincov na Slovensku. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2006. 269 s.
25. Сополіга Мирослав. Українці Словаччини: матеріальні вияви народної культури та мистецтва / Мирослав Сополіга. – Київ : Темпора, 2011. – 336 с.
26. Štec, Mikuláš: Staroslovenčina a cirkevná slovančina. Prešov: Pravoslávna bohoslovecká fakulta PU v Prešove, 1997. 247 s.
27. Štec, Mikuláš: Cirkevná slovančina v 21. storočí. Prešov: Pravoslávna bohoslovecká fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2005. 465 s.
28. Ukrajnistika v slovanskom kontexte na začiatku nového tisícročia. Jazykovedný zborník vedeckých štúdií venovaný životnému jubileu doc. PhDr. Zuzany Hanudelovej, CSC. Čižmárová, Mária (Ed.). Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2009. 547 s.
29. Čižmárová, Mária – Svítková, Iveta: Ukrajinský jazyk pre 1. ročník gymnázií a stredných odborných škôl. Prešov: Exco, 2001. 174 s.

30. Čižárová, Mária: O ukrajinskej a slovenskej frazeológii. Komparatistický náčrt. Prešov: Filozofická fakulta PU, 2002. 101 s.
31. Čižárová, Mária: Ukrajinsko-slovenský frazeologický slovník. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2002. 101 s.
32. Čižárová, Mária – Kunderát, Juraj: Ukrajinsko-slovenský slovník pre základné a stredné školy. Prešov: Exco, 2003. 352 s.
33. Čižárová, Mária: Nominačné modely v botanickom názvosloví. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2008. 191 s.
34. Čižárová, Mária – Kunderát, Juraj: Ukrajinsko-slovenský slovník pre základné a stredné školy. Druhé doplnené vydanie. Prešov: Nitech, 2010. 360 s.
35. Čižárová, Mária: Ukrajinský jazyk pre Slovákov. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2011. 282 s.
36. Čižárová, Mária – Beley, Oleh.: Slovensko-ukrajinská konverzačná príručka. Futbal. Turizmus. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2012. 129 s.
37. Режим доступу: <http://www.scitanie2011.sk/wp-content/uploads/Tab.-101.pdf>